

RIJKS GESCHIEDKUNDIGE PUBLICATIËN

UITGEGEVEN IN OPDRACHT VAN

Z. EXC. DEN MINISTER VAN BINNENLANDSCHE ZAKEN.

32.

WORP, DE BRIEFWISSELING VAN CONSTANTIJN HUYGENS.

ZESDE DEEL.

'S-GRAVENHAGE,
MARTINUS NIJHOFF
1917.

DE BRIEFWISSELING

VAN

CONSTANTIJN HUYGENS

(1608—1687)

UITGEGEVEN DOOR

D^R. J. A. WORP.

ZESDE DEEL.

1663—1687.

'S-GRAVENHAGE,
MARTINUS NIJHOFF
1917.

INHOUD.

	<i>Bladz.</i>
Leven van Constantijn Huygens, 1663—1687	vii
Verklaring der Afkortingen en Teekens	xxv
Brieven	1
Aanvullingen en Verbeteringen	484
Registers	487
Aanvullingen en Verbeteringen op deel I—V	511
Algemeene registers	514

HET LEVEN VAN CONSTANTIJN HUYGENS.

1663—1687.

HOOFDSTUK X. (Vervolg) ¹⁾.

Huygens leefde te Parijs zeer eenvoudig; de financiën van den Prins lieten waarlijk geen weelde toe. Hij woonde of bij eene familie aan huis, of in een soort van pension; wij vinden hem b. v. in den „faubourg S.^t Germain Rue du petit Bourbon, chez monsieur Bailly, au Petit Moyse”, en „Rue Neufve S.^t Honoré, proche de S.^t Roch, chez Madame Holande au bon fruit” ²⁾. Behalve zijn secretaris Vlacq en een paar bedienden had hij zijn zoon Lodewijk bij zich, die in Maart 1663 door Christiaan werd vervangen. Ook werd hij vergezeld door Sébastien Chièze, die in de geschiedenis van Oranje eene kleine rol heeft gespeeld, maar deze reisde nog al eens heen en weer, om verslag te doen aan de Prinses Douairière te Turnhout, of om Fransche goederen van den Prins te bezoeken.

Te Parijs vond Huygens enkele oude vrienden, o. a. den gezant Willem Boreel en Henri de Beringhen, nu opperstalmeester des Konings. Zeker heeft hij persoonlijk kennis gemaakt met Conrart, met wien hij vele jaren in briefwisseling had gestaan, en hij leerde ook sommige vrienden en correspondenten van zijn zoon Christiaan kennen, o. a. Pierre Petit en Jean Chapelain.

Uit eenige versjes schijnt men te mogen besluiten, dat de jonge Koning zekeren indruk op Huygens heeft gemaakt ³⁾, en hij bewonderde in elk geval zijne werkkraft en kennis van zaken ⁴⁾. Maar de woordbreuk, waaraan de Fransche Koning zich al spoedig tegenover hem schuldig maakte, het koppige vasthouden aan een eens gestelden onbillijken eisch en het toelaten van allerlei schandelijke daden, in Oranje door zijne ambtenaren bedreven, moeten bij den grijzen dichter dien gunstigen indruk wel spoedig hebben uitgewischt.

Met twee Fransche ministers stond Huygens al spoedig op zeer goeden voet, nl. met Hugues de Lionne en den jongen graaf de Brienne. Lionne was een man van smaak, die veel hield van muziek, zijn Latijn nog niet vergeten had en het aardig vond, dat een vreemd staatsman hem b. v. met een Latijnsch versje om eene audientie vroeg. Huygens heeft een groot aantal Latijnsche gedichten aan Lionne gericht ⁵⁾ en natuurlijk dikwijls toespelingen op zijn

1) Zie V, blz. XXXI. 2) Zie V, No. 5746.

3) Vgl. *Gedichten*, VII, blz. 3, 5, 7.

4) Zie V, No. 2725, en het vers *La mode du Roy* (*Gedichten*, VII, blz. 3).

5) Zie *Gedichten*, VII, blz. 2—80, *passim*.

naam gemaakt en hem *Leaena* genoemd. Toen de Fransche staatsman den 1^{sten} Sept. 1671 gestorven was, teekende onze dichter het in zijn dagboek aan en noemde hem „summus amicus meus.” Henri Louis de Loménie, graaf de Brienne, die zijn vader Henri Auguste hielp in zijn ambt van staatssecretaris en hem later zou opvolgen, was Latijnsch dichter en een verzamelaar van schilderijen, die hij in een werkje, *De Pinacotheca sua* (1662), dat hij aan Huygens opdroeg ¹⁾, heeft beschreven. Ook aan hem heeft Huygens vele Latijnsche verzen gericht ²⁾, die somtijds beantwoord werden ³⁾. Het heeft Huygens veel verdriet gedaan, toen de jonge man in 1663 in ongenade viel, en in een vriendelijken brief heeft hij hem zijne hulp aangeboden ⁴⁾. Heeft hij van deze beide ministers en ook van den ouden De Brienne steun onderhouden, Le Tellier en Colbert hebben hem in alle opzichten tegengewerkt en vooral den laatsten heeft Huygens gehaat met een hartgrondigen haat ⁵⁾. De adder, die Colbert in zijn wapen voerde, gaf aanleiding tot menige toepasselijke hatelijkheid en, toen de beroemde staatsman in 1683 gestorven was, heeft hij een vinnig grafschrift op hem geschreven ⁶⁾.

Misschien had Huygens reeds vroeger den prius de Condé leeren kennen, dien hij te Parijs ontmoette ⁷⁾, evenals Turenne. Hij maakte ook kennis met den hertog de Grammont, maarschalk van Frankrijk, die een groot muzik-liefhebber was, en werd zeer met hem bevriend ⁸⁾. Toen Grammont's zoon, de hertog de Guiche, die later wegens hofintriges uit Frankrijk verbannen werd, in Hollandschen dienst was getreden, kwam hij bij Huygens aan huis ⁹⁾. Andere grootwaardigheidsbekleeders, die Huygens leerde kennen, waren Guillaume de Lamoignon ⁹⁾. „premier président” van het Parlement van Parijs, een geleterd man, wiens huis door Racine en Boileau werd bezocht, en Charles de Sainte-Maure, markies de Montausier ¹⁰⁾, die in 1663 tot gouverneur van Normandië werd benoemd en aan wien later de opvoeding van den Dauphin werd toevertrouwd. Hij was gehuwd met de bekende Julie d'Angennes, die den scepter heeft gezwaaid in het Hôtel de Rambouillet.

Huygens was te veel man van de wereld, om niet een kijkje te nemen in de Parijsche salons. Mad.^e de la Fayette, de bekende schrijfster en vriendin van Mad.^e de Sévigné, zag hij meermalen en plaagde haar met haar voorgewend gebrek aan kennis ¹¹⁾. Zelfs de bekende Ninon de l'Enclos telde Huygens onder hare gasten. „Mon Pere la voit assurément pour l'amour de la musique et je n'en veux point avoir d'autre pensee”, schreef Christiaan in September 1662 aan Lodewijk Huygens ¹²⁾. Ook later heeft onze dichter nog aan de beroemde hetaere geschreven, maar ook weer „pour l'amour de la musique” ¹³⁾.

Toch kunnen wij als zeker aannemen, dat het niet deze kringen waren, die Huygens bij voorkeur aantrokken; kunstenaars en geleerden lagen hem nader aan het hart. Behalve den bekenden geleerde, criticus en dichter, Jean Chapelain,

1) T. a. p., blz. 13.

2) T. a. p., blz. 6—47, *passim*.

3) T. a. p., blz. 21—25.

4) Zie V, No. 6047.

5) Vgl. *Gedichten*, VII, blz. 49, 107, 108.

6) T. a. p., VIII, blz. 325

7) T. a. p., VII, blz. 41, 51.

8) Zie No. 6468 en 6473.

9) Vgl. *Gedichten*, VII, blz. 36, 70.

10) T. a. p., blz. 14.

11) Zie No. 6453, en *Gedichten*, VII, blz. 53.

12) Vgl. *Oeuvres complètes de Christiaan Huygens*, IV, blz. 184.

13) Zie No. 6796.

en Pierre Petit, „géographe du Roy”, die reeds boven werden genoemd, leerde hij nog als vrienden van Christiaan kennen Michel de Neuré ¹⁾, wiskundige en wijsgeer, en Habert S.^r de Montmor ²⁾, die de werken van Gassendi heeft uitgegeven. En verder den beroemden geleerde Gilles Ménage ³⁾, René Rapin, Jezuïet en Latijnsch dichter, wiens gedicht over den tuinbouw door Huygens werd bezongen ⁴⁾, den abé Michel de Marolles ⁵⁾, die zooveel uit het Latijn heeft vertaald, Jacques Cassagnes ⁶⁾, die verbonden was aan de bibliotheek des Konings en wiens verzen door Boileau bespottelijk zijn gemaakt, den abé Bruneau ⁷⁾, penning- en oudheidkundige, en den Italiaanschen abé Hippolito Bentivoglio, die hem een Latijnsch gedicht opdroeg ⁸⁾.

Van de groote Fransche dichters van dien tijd heeft Huygens blijkbaar alleen Corneille ontmoet. Vroeger had hij met hem in briefwisseling gestaan; nu zocht hij hem in het voorjaar van 1663 te Rouen op ⁹⁾ en hield met hem een dispuut over de Fransche versmaat, dat in vele opzichten merkwaardig is en aanleiding heeft gegeven tot heel wat geschrijf ¹⁰⁾. Misschien was het bij deze gelegenheid, dat Corneille aan Huygens en de Montmor eenige van zijne Latijnsche gedichten heeft voorgelezen ¹¹⁾, maar dat kan ook te Parijs zijn voorgevallen; het jaar, waarin de Fransche dichter voor goed naar de hoofdstad verhuisde, is nl. niet met zekerheid bekend.

Van de beeldende kunstenaars ontmoette Huygens de beide schilders Beaubrun, die hem een portret schonken van Anne de la Barre ¹²⁾, de Fransche zangeres, die hij in 1653 in den Haag had leeren kennen ¹³⁾, en den graveur Robert Nanteuil, die hem later een portret van Lodewijk XIV ten geschenke zond ¹⁴⁾.

Maar vooral heeft Huygens te Parijs genoten van de muziek. Hij bezocht zelden de groote avondgezelschappen, maar voor eene muziekuitvoering in kleinen kring was hij steeds te vinden. Hij hoorde de Chambonières, den beroemden clavecijnspeeler des Konings ¹⁵⁾, met wien hij vroeger in briefwisseling had gestaan ¹⁶⁾, en De Nielle ¹⁷⁾, Geoffroy ¹⁸⁾ en Mad.^{le} Hilaire ¹⁹⁾, eene schoon-zuster van den beroemden componist Michel Lambert. En de Italiaansche zangeres Anna Bergerotti ²⁰⁾, die grooten opgang maakte in de Fransche hoofdstad. „(Elle) ressemble a un garcon habillé en fille, et j'auray de la peine a la croire autre jusqu'a ce que le temps m'en donne de plus clairs indices”, schreef in April 1663 Christiaan aan Lodewijk ²¹⁾. Ook later bleef Huygens

1) Zie No. 6220, 6221, 6223, en *Gedichten*, VII, blz. 86.

2) Zie No. 6439, 6511, 6520, 6531, en *Gedichten*, VII, blz. 77.

3) T. a. p., blz. 15.

4) T. a. p., blz. 69.

5) T. a. p., blz. 10.

6) T. a. p., blz. 54.

7) T. a. p., blz. 80.

8) T. a. p., blz. 41, 42.

9) Zie V, blz. 558.

10) Zie V, No. 6093.

11) Vgl. *Gedichten*, VII, blz. 78. De drie daar afgedrukte Latijnsche verzen van Huygens zijn in Febr. 1665 geschreven.

12) T. a. p., blz. 2.

13) Zie IV, blz. 486; V, blz. 166.

14) Zie No. 6582, en *Gedichten*, VII, blz. 99, 100.

15) Zie *Gedichten*, VII, blz. 44.

16) Zie V, No. 5412 en 5447.

17) Zie *Gedichten*, VII, blz. 26, 31 en 44.

18) T. a. p., blz. 26, 36 en 44.

19) T. a. p., blz. 44.

20) Zie Register, en *Gedichten*, VII, blz. 44, 50 en 51.

21) Vgl. *Oeuvres complètes*, IV, blz. 324.

levendig belangstellen in het lot der groote kunstenaars ¹⁾. Bij die muziek-uitvoeringen, die dikwijls plaats hadden ten huize der Signora, ontmoette Huygens Lionne en den hertog de Grammont.

Gedurende zijn verblijf te Parijs heeft Huygens vele kleine Latijnsche verzen geschreven en maar enkele grootere ²⁾. Hij was van plan deze, met nog eenige gedichten, ontstaan op zijne reizen door het Zuiden van Frankrijk, uit te geven onder den titel *Parerga peregrina* ³⁾, maar het is bij het plan gebleven en zij hebben eerst in onzen tijd het licht gezien. Vele dier versjes zijn, volgens hem, ontstaan door het stooten van de koets, bij het rijden over het slechte plaveisel van Parijs ⁴⁾. Hollandsche gedichten heeft hij in deze jaren bijna niet geschreven, behalve *Rad van onrust* ⁵⁾ en *Op Soetenburg, tot Schevening gebouwt door Corn. Mich. Soetens* ⁶⁾. Aanleiding tot het schrijven van het laatstgenoemde vers was wel, dat Soetens het oude plan van Huygens voor het maken van een straatweg tusschen den Haag en Scheveningen weer had opgevat en er in Juli 1662 octrooi voor had gevraagd bij de Staten van Holland. Over zijn plan stond hij in drukke briefwisseling met Huygens ⁷⁾. De Staten weigerden hem octrooi te verleenen, maar nu namen de raden en rekenmeesters der domeinen en de Haagsche magistraat zelf de zaak ter hand; zij verzochten Huygens om zijne vroegere plannen en teekeningen ⁸⁾ en volgens deze begon men in 1663 met het werk, dat den 5^{den} December 1665 voltooid was.

De onderhandelingen kwamen intusschen niet verder. De Prinses Douairière vertrouwde op de hulp van Von Blumenthal, den nieuwen resident van Brandenburg te Parijs, maar vooral op die van den nieuwen Engelschen gezant, lord Holles. De komst van dezen diplomaat werd echter van maand tot maand uitgesteld en nu werd Huygens naar Engeland gezonden, om met den Koning en den kanselier Clarendon nog eens te overleggen, wat er gedaan moest worden. Den 2^{den} Juni 1663 vertrok hij uit Parijs en was spoedig druk bezig te Londen, niet alleen om den Koning te bewegen, zich in te spannen voor het terugkrijgen van Oranje, maar ook om de groote schuld af te betalen van de Stuart's aan de Oranje's. Die schuld was zeer groot. Van den bruidschat der Prinses royale, die f 400.000 bedroeg — het pond sterling berekend à f 10 — was nooit een cent betaald. Frederik Hendrik had bovendien aan Henriette Marie f 313.000 geleend, en dan waren er nog verschillende kleinere posten. Met de rente bedroeg de geheele som in het voorjaar van 1663 f 1.632.039 ⁹⁾. Het spreekt wel van zelf, dat de Oranje's, die er nu niet veel beter aan toe waren dan indertijd de Stuart's, thans, nu de rollen waren omgekeerd, op betaling aandrongen. Huygens wees er dan ook op, dat, terwijl de huwelijksvoorwaarden van de ééne zijde in alle opzichten waren nagekomen, „et S. A. R.^{le} ayant jouy abondamment, mesmes au prejudice et grand murmure d'un nombre de plus anciens creanciers de la Maison, non seulement de tout ce qui avoit esté stipulé pour Elle audit traitté, mais aussi apres le decés du S.^r Prince son mari des avantages qu'il avoit trouvé bon d'y ajonster par actes de sa derniere volonté”, het billijk was, dat ook van de andere zijde aan die

1) Zie No. 6969.

2) Vgl. *Gedichten*, VII, blz. 22, 43, 61, 64.

3) Zie No. 6603.

4) Zie No. 6552.

5) Zie *Gedichten*, VII, blz. 37.

6) T. a. p., blz. 55.

7) Zie V, No. 5927, 5945, 6132; VI, No. 6140, 6164, 6168, 6176, 6190.

8) Zie V, No. 6085, 6091.

9) Er zijn verschillende stukken over de schuld bij de papieren.

huwelijksvoorwaarden werd voldaan. En wat de verdere schuld betreft, schreef hij, dat de geleende sommen „n'ont pas esté tirees hors d'un fonds ou amas de deniers comptans, mais que pour les fournir, les Seigneurs Princes se sont trouvez obligez et ont resolu genereusement de faire lever sur les comptoirs de l'Estat l'argent qu'ils y tenoyent à bel interest", en dat dus ook de rente moest worden uitbetaald ¹⁾. Maar Huygens heeft niets gekregen; Karel II was in geldzaken al even solide als op elk ander gebied. En ook voor Oranje kon hij weinig doen. Want aan het Engelsche hof hield men Beauregard de hand boven het hoofd door den invloed van Jermyn; later bleek, dat deze Engelsche intrigant door zijn Franschen collega was omgekocht. En zoo reisde Huygens, nadat hij niets gekregen had dan beloften en complimenten, naar Frankrijk terug, zeilde den 22^{sten} September van Dover uit en kwam na eene stormachtige reis den 1^{sten} October weer te Parijs ²⁾. Gedurende zijne afwezigheid had Chièze in de Fransche hoofdstad de zaken van Oranje behartigd.

Daar waren intusschen weer allerlei ongerechtigheden gepleegd; de militairen verhinderden de rechtspraak en namen de aanzienlijke bewoners eenvoudig gevangen ³⁾, de protestanten werden bedreigd en mishandeld, enz. En dus kon Huygens weer op nieuw vertoogen en memories schrijven over al het onrecht, dat de arme bewoners van Oranje hadden te verduren ten gevolge van het onrechtmatig in bezit nemen van het vorstendom door den Franschen Koning. Het werd zoo erg, dat Lodewijk den intendant van justitie in Languedoc, De Bezons, naar Oranje zond, om al die klachten te onderzoeken ⁴⁾.

Intusschen kwamen de onderhandelingen niet verder. Evenals in Augustus 1662 ⁵⁾ dreigde Huygens in Maart 1664 heen te gaan ⁶⁾, al voegde hij dan nu ook niet aan zijne bedreiging de vraag toe, wat hij toch in Holland moest zeggen, om den Koning te verdedigen. Hij bleef echter onderhandelen, ook toen eene poging van Karel II, om Lodewijk tot andere gedachten te brengen, mislukt was ⁷⁾, maar ging eerst nogmaals een poos naar Engeland, om de onderhandelingen daar, die het vorige jaar waren afgebroken, weer op te vatten. Den 7^{den} Juni reisde hij af, nadat hij den jongen Guiran, zoon van een der Parlementsleden van Oranje, had opgedragen zijne zaken te Parijs en te Fontainebleau te behartigen, en was spoedig te Londen weer ijverig bezig, om geld voor den Prins los te krijgen. Met erg veel moeite kwam hij in het bezit van „Privy seals" voor het betalen van een klein gedeelte der schuld, maar geld kreeg hij niet. In September bezocht hij Oxford, waar hij kennis maakte met den beroemden wiskundige John Wallis ⁸⁾, een vriend van Christiaan, en in het begin van October reisde hij terug en zag op zee in de verte de kust van het geliefde vaderland ⁹⁾. Op de heen- en terugreis schreef hij een vrij uitvoerig Latijnsch gedicht ¹⁰⁾.

Toen hij den 11^{den} October te Parijs was teruggekeerd, waren er weer allerlei quaesties met betrekking tot Oranje, o.a. die van de Munt. Het vorstendom had munten geslagen, die, zooals de Fransche regeering beweerde,

1) Memorie van 9/19 Juli 1663.

2) Zie No. 6163.

3) Zie No. 6143 en 6249.

4) Zie No. 6267.

5) Zie dl. V, No. 5879.

6) Zie No. 6231.

7) Zie No. 6276 en 6279.

8) Vgl. *Gedichten*, VII, blz. 63.

9) Zie t. a. p., blz. 64, het versje *Dunkerka Caletes profectus*.

10) T. a. p., blz. 61 en 64.

geleken op Fransche munten, maar minder waarde hadden. Daarom was in 1661 de Munt van Oranje gesloten en waren de werktuigen deels vernietigd, deels weggenomen. Dit benadeelde de pachters der belastingen, die meenden gerechtigd te zijn, nu ook minder geld aan den Prins uit te betalen ¹⁾. Met heel veel moeite heeft Huygens deze zaak geregeld. En spoedig kwam er nu een einde aan de onderhandelingen. Naar aanleiding van een gesprek van Huygens met Lionne ²⁾ en briefwisseling met de Prinses Douairière ³⁾ besloot de laatste toe te geven aan den eisch van den Koning, om een katholieken gouverneur te benoemen, maar zonder dat dit in de overeenkomst werd vermeld, dus alleen als eene belofte. Amalia nam dien stap dan ook geheel alleen, zonder er de andere voogden in te kennen. En tevens besloot zij geen gouverneur, maar een commandant van het kasteel te benoemen, die echter dezelfde functies zou hebben als een gouverneur ⁴⁾. Zoo kwam dan eindelijk de zaak in orde en gaf de Koning bevel aan zijne ambtenaren en troepen, om Oranje te ontruimen en er het gezag van den Prins te herstellen. Op het laatste oogenblik was er nog bijna een kink in den kabel gekomen door een nieuwen eisch aangaande de kanonnen van het kasteel, maar het liep goed af ⁵⁾. En zoo kwam Oranje dan weer in het bezit van zijn wettigen vorst.

Den 31^{sten} Dec. 1664 kwam te Oranje het bericht, dat het vorstendom aan den Prins zou worden teruggegeven, wat de bewoners al in eene goede stemming bracht, en toen dit bericht den 24^{sten} Januari 1665 door een brief van Huygens werd bevestigd, vierde men feest met Zuid-Fransche opgewondenheid, die nog toenam, toen den 25^{sten} Maart de troepen des Konings het kasteel en de stad ontruimden ⁶⁾. Geweer- en kanonschoten, vuurwerk, eene fontein van wijn, muziek en zang, enz. Groote voorbereidselen werden er gemaakt voor een plechtigen intocht van Huygens. Deze vertrok den 26^{sten} Maart uit Parijs en kwam den 6^{den} April te Lyon aan ⁷⁾, waar hij eenige dagen bleef, de stad bezichtigde en kennis maakte met verscheiden geleerde Jezuiten. Daarna ging hij scheep, zakte de Rhône af en landde den 12^{den} April te Balthazar, een plaatsje, dat dicht bij Oranje ligt. Hij werd daar ontvangen door meer dan 400 edelen en burgers te paard en een groot deel van de bevolking der stad Oranje, die men nu in plechtigen optocht naderde. Ruiterij, eerewacht te paard met ontblooten degen, burgemeesters blootshoofds en met oranjestrikken getooid bij de portieren van het rijtuig, kanongebulder en het knallen van pistoolschoten, burgercompagnieën langs den weg opgesteld, al de muziek, die maar in de buurt te krijgen was, in functie, luide vreugdekreten, niets ontbrak aan dezen intocht. De militairen kunnen het volk niet langer in toom houden; men dringt naar de koets, valt op de knieën en kust weenende de handen van den redder, wiens koets elk oogenblik stil moet blijven staan. Bij de poort van

1) Vgl. No. 6274.

2) Zie No. 6362.

3) Zie No. 6364 en 6366.

4) Zie No. 6273.

5) Zie No. 6382, 6386, 6388, 6396, 6405, 6411 en 6412.

6) Vgl. voor dit en hetgeen volgt vooral: *Relation de ce qui s'est passé au Restablissement d'Orange: Ensemble les Discours et Harangues qui ont esté faictes pour le mesme subject. Par Monsieur de Chambrun, Ministre de la Parole de Dieu à Orange. A Orange: Par Eduard Raban Imprimeur Ordinaire de Son Altesse, et de la Ville et Université. MDCLXVI.* — Zie ook: J. A. Worp. *Constantijn Huygens te Orange, in Oud-Holland*, XIX, 1901, blz. 31—40.

7) Vgl. *Dagboek*, blz. 69, 70.

de stad is een groote eereboog opgericht en in de stad zelf, die men door eene andere poort weer verlaat, om den weg naar het kasteel in te slaan, is geene plaats op straat onbezet. Zoodra Huygens het rijtuig had verlaten, stortten allerlei grootwaardigheidsbekleeders stroomen van welsprekendheid over hem uit en begroette de rector der Universiteit hem met een geweldig lang Latijnsch vers. En die stroomen begonnen telkens weer te vloeien, waar de gevolmachtigde van den Prins zich ook vertoonde, voorafgegaan door musketiers en gevolgd door eene groote menigte ¹⁾).

Den 21^{sten} April had er eene plechtige zitting van het Parlement plaats, waarin Huygens eene rede hield. Hij sprak over de onderdrukking, die de bewoners nu vijf jaren lang hadden moeten lijden, wees zijne hoorders met een *Omne malum a te ipso, Israël*, op hun eigen schuld, verweet hun openlijk hunne pogingen, om twist te stoken tusschen de beide voorgedessen, ten einde daardoor zelve in troebel water te visschen, en hunne onwettige bemoeiingen met de rechtspraak en de financiën van den Prins, en ontsloeg hen allen uit hun ambt. Na eene korte pauze deelde hij echter mede, dat hij als bode van den vrede tot hen was gekomen, dat het Hunne Hoogheden behaagd had, eene algemeene amnestie te verleenen, en hij hen krachtens deze weder in hun ambt herstelde. Den deken van het Parlement, De Sobirats, die in eene rede de handelwijze van dat college trachtte te verdedigen, zette hij duchtig op zijne plaats en, nadat al de heeren den nieuwen eed hadden afgelegd, noodigde hij hen op een maaltijd. Einde goed, al goed.

Het bestuur in de steden werd veranderd, maar de burgemeesters, die zouden aftreden, gaven blijk van hunne goede gezindheid, door Huygens een groot vuurwerk aan te bieden. De belangstelling, die hij toonde voor de Universiteit, waar zijn neef Maurits de Wilhem in deze dagen promoveerde, en de gemakkelijheid, waarmede hij de Latijnsche toespraken der heeren in dezelfde taal beantwoordde, stalen het hart van velen. Men beschouwde hem als een redder, als een „Moïse libérateur.” Hij deed waarlijk ook al zijn best, om de gevolgen van het wanbestuur der laatste jaren weg te nemen, diep verontwaardigd als hij was over de handelwijze der Fransche troepen, die het vorstendom bezet hadden gehouden. Aan Lionne gaf hij verslag van de barbaarsche wijze, waarop die troepen hadden huis gehouden ²⁾).

Den 7^{den} Mei had de plechtige afkondiging plaats van de amnestie en de eedsaflegging van het volk. In de ruïne van het beroemde Romeinsche circus waren twee groote tribunes opgericht; op de ééne stond een troon, vóór dezen de zetel van den vertegenwoordiger van den Prins en aan beide zijden stoelen voor de leden van het Parlement, op de andere was plaats voor de burgemeesters, de leden der gemeenteraden en andere magistraten van den staat. Nadat Huygens van het kasteel was afgehaald en op de tribune plaats had genomen, werden er verschillende redevoeringen gehouden en daarna de eed afgelegd door al het volk, dat in het circus aanwezig was. De trompetten schetterden, het volk juichte en was opgewonden over het goede voorteeken, dat allen juist hadden waargenomen. Want er vertoonde zich boven de plaats, waar de troon stond, een krans van licht aan den hemel. Het feit is door Huygens ³⁾ en anderen bezongen.

1) Zie No. 6442.

2) Zie No. 6446.

3) Vgl. *Gedichten*, VII, blz. 82.

Huygens bezocht nu de verschillende plaatsjes van het vorstendom in gezelschap van den predikant Chambrun en deed daarna (14 Mei) een uitstapje naar het naburige Vacluse, de woonplaats van Petrarca, en naar Cabrières, om het huis te zien, waar men zeide, dat Laura gestorven was. En toen, een paar dagen na Huygens' terugkomst te Oranje, de nieuw benoemde commandant Milet was aangekomen en zijne betrekking had aanvaard, deed hij nogmaals eene reis in de buurt. Den 29^{sten} Mei ging hij naar Avignon, waar hij door den vice-legaat met groote eerbewijzen werd ontvangen, en bezocht daarna Nîmes, waar de Romeinsche oudheden vooral zijne aandacht trokken. Dan volgden Montpellier, Arles en Marseille, waar hij door den consul Martens en anderen werd rondgeleid. Te Toulon bezag hij de haven; te Hyères bewonderde hij de oranje-boomen en hij was bijna naar Genua overgestoken, toen hij hoorde, dat die reis met gunstigen wind in anderhalven dag kon worden gedaan. Hij reisde over Aix terug, bezocht nog eens Vacluse, dat hem bijzonder aantrok — hij heeft er twee uitvoerige Latijnsche verzen op gedicht ¹⁾ — en kwam den 15^{den} Juni te Oranje terug ²⁾. Hij bleef er nog eene maand en vertrok den 18^{den} Juli onder kanongebulder en de weklachten van de bevolking; driehonderd ruiters vormden eene eerewacht, de burgemeesters begeleidden hem tot de grens van het staatje en velen gingen zelfs met hem mede tot Montélimar, waar hij den eersten nacht van zijne reis bleef. Dat de bewoners van Oranje al heel spoedig alles vergeten hebben, wat Huygens voor hen had gedaan, en de vierjarige ballingschap, die hij zich had getroost, met ondank en laster hebben beloond, blijkt uit een aantal brieven. Uit zijne briefwisseling blijkt tevens, dat na zijne terugkomst tot zijn dood alles wat Oranje betrof door de voogden en later door den Prins aan hem werd opgedragen, omdat hij toestanden en personen maar al te goed kende. Toen men hem eens de vraag stelde, of het waar was, dat één zijner zoons in eene hooge betrekking te Oranje zou worden geplaatst, antwoordde hij dan ook, dat hij zijne kinderen veel te lief had, om hen aan zooveel ellende bloot te stellen. De bewoners van het vorstendom hebben later, toen de Koning hen telkens op de meest afschuwelijke wijze tiranniseerde, gelegenheid gehad, er over na te denken, of zij den plicht der dankbaarheid wel hadden betracht tegenover den man, die zich voor hen zooveel moeite had getroost.

Gaarne was Huygens nu naar het vaderland teruggekeerd, maar hij had nog verschillende opdrachten te vervullen. Hij moest eerst in Franche Comté een onderzoek instellen naar de verschillende goederen, die de Prins daar bezat ³⁾. Over Grenoble, waar hij beleefdheden ontving van den hertog de Lesdiguières en diens zoon ⁴⁾, Chambéry en Aix reisde hij naar Genève, waar hij door een veertigtal studenten werd begroet ⁵⁾, en ging toen logeeren op Coppet, het landgoed, dat Dohna dicht bij die stad bezat. Vandaar maakte hij een tochtje naar Bern. Met Dohna bezocht hij toen Salins in Franche-Comté en Dôle;

1) Vgl. *Gedichten*, VII, blz. 83 en 86.

2) Vgl. over dat reisje, *Dagboek*, blz. 70; *De vita propria*, II, vs. 872—906 (*Gedichten*, VIII, blz. 226).

3) Zie over zijne terugreis *De vita propria*, II, vs. 906—1043 (t. a. p., blz. 227). De briefwisseling geeft over die reis maar enkele bijzonderheden en het *Dagboek* bijna niets.

4) Zie No. 6461.

5) Vgl. *Oeuvres complètes de Christiaan Huygens*, V, blz. 435.

bij het parlement in die stad was nl. een proces van den Prins aanhangig. Huygens zette alleen de reis voort naar Besançon, waarvan de Prins burggraaf heette, en bereikte Montbéliard en daarna Bazel. Nadat hij Freiburg had bezocht, waar hij zich, evenals te Bazel, moeite gaf om alles te bezien wat aan Erasmus herinnerde, reed hij naar Breisach en ging van daar per schip naar Straatsburg. Hij bezocht daarna Spiers, trof te Mannheim zijn ouden bekende, Karel Lodewijk, nu Keurvorst van de Palts, en werd door dezen ook te Heidelberg vriendelijk ontvangen, waar Ezechiël Spanheim zijn gids was in de omstreken. De reis ging verder over Frankfort, Hanau en Schwallbach; in het Lahndal werd Dillenburg met belangstelling bezichtigd. Te Mainz werd hij zeer beleefd behandeld door den keurvorst Johann Philipp von Schönborn, evenals te Bonn door Maximiliaan Hendrik, aartsbisschop en keurvorst van Keulen. En nu werd de tocht snel voortgezet door het vaderland, totdat hij den Haag had bereikt, waar hij in het begin van October aankwam ¹⁾, na juist vier jaren achtereen buiten 's lands te zijn geweest. Twee maanden na zijne aankomst werd de Scheveningsche weg in gebruik genomen.

HOOFDSTUK XI.

Op de vreugde, die Huygens zal hebben gevoeld bij zijne terugkomst in het door hem zoo geliefd 's Gravenhage en in zijn eigen huis en bibliotheek, nu vermeerderd met een groot aantal boeken en kunstwerken, door hem uit Frankrijk meegenomen, werd al spoedig door verschillende omstandigheden eene schaduw geworpen. In Oranje begon het intrigeeren weer met nieuwen moed en bijna niemand was den man dankbaar, die de bewoners bevrijd had van de overmoedige soldatenbende. Men kon niet eens geld genoeg bijeenbrengen, om den bevrijder een bewijs van dank aan te bieden ²⁾, en belasterde hem zelfs ³⁾. Ook hinderde het Huygens zeer, dat Lodewijk bij hem afgeweken was van de gewoonte, om vreemde gezanten een geschenk te geven ⁴⁾; het was niet om de knikkers, maar om het spel. Door bemiddeling van Lionne werd hem eindelijk in December 1666 een portret geschonken met diamanten ⁵⁾; het werd aan Christiaan ter hand gesteld ⁶⁾. Aan dezen was nl. in September 1665 door Colbert het voorstel gedaan, zich te Parijs te vestigen met een inkomen van 6000 francs, als lid eener op te richten Académie des sciences; hij had dat voorstel aangenomen en was in Maart 1666 naar de Fransche hoofdstad vertrokken, waar hem kamers werden afgestaan in de koninklijke bibliotheek. Hoe eervol dit ook was en hoe geruststellend voor vader Huygens, wiens drie zonen steeds zonder eenige betrekking waren gebleven, het zal hem toch zeer hebben gedaan zijn geliefden Archimedes te moeten missen. De familiekring werd toch al kleiner, want in 1667 stierf Huygens' jongste zuster Constance, de weduwe van De Wilhem.

1) Den 8^{sten} October was hij in elk geval terug; zie No. 6466.

2) Zie No. 6496, 6497 en 6509.

3) Zie No. 6517.

4) Zie No. 6468, 6494 en 6503.

5) Zie No. 6593.

6) Vgl. *Oeuvres complètes de Christiaan Huygens*, VI, blz. 94.

In 1666 verscheen Chambrun's *Relation de ce qui s'est passé au Restablissement d'Orange* ¹⁾; het boekje schijnt eerst te Oranje gedrukt te zijn, maar daarna nog eens overgedrukt in den Haag ²⁾. Eén der eersten, aan wien het werd aangeboden, was Westerbaen ³⁾, met wien Huygens de vriendschap weer aanknoopte; in de jaren van Huygens' „ballingschap” hadden zij niets van elkander gemerkt.

Misschien kwam het, doordat Huygens aan de Fransche manier van preeken gewend was geraakt, dat hij in een uitvoerig gedicht, *Aen sommige predikers* ⁴⁾, aandrang op natuurlijkheid in voordracht en gebaren. In de eerste jaren na zijne terugkomst schreef Huygens vooral Hollandsche gedichten. Het belangrijkste onder dezen is wel *De Zee-straet van 's Graven-hage op Schevening* ⁵⁾, dat meer dan 1000 versregels telt; het gedicht is bijna geheel in October en November 1666 geschreven. De eerste exemplaren werden den 6^{den} October 1667 aangeboden aan den magistraat van den Haag en aan de raden en rekenmeesters der domeinen van Holland ⁶⁾. Onder talloze uitweidingen, o.a. eene hekeling van de mode en eene verheerlijking van zijne geboortestad, spreekt de dichter over de voordeelen, die de nieuwe weg bood aan Scheveningers en Hagenaars, en over het leven aan het strand. Zeker tot zijn spijt heeft hij in *De Zee-straet* geen melding kunnen maken van de steenen tolpoort, die hij zoo gaarne aan het begin van den weg had gezien en waarvan zijn vriend, de Haagsche advokaat en kunstenaar Johan de Bisschop, eene teekening had gemaakt ⁷⁾. Misschien geeft de titelprent van *De Zee-straet* het ontwerp van die poort te zien.

In Februari 1668 werd Huygens met zijn ambtgenoot Buysero door de Prinses Douairière naar Veere gezonden, waar onlusten waren ontstaan bij de verkiezing van raadsleden. De heeren hebben de zaak weten te schikken ⁸⁾, maar Huygens heeft van dit verblijf in Zeeland tevens gebruik gemaakt, om met behulp van Justus de Huybert, secretaris der Staten van Zeeland, en van Pieter de Huybert, raadpensionaris van dat gewest, eene belangrijke demonstratie voor te bereiden voor den Prins, die in September plaats had. Deze begaf zich toen, zonder kennis te geven aan de Staten van Holland en aan zijne „Educatoren” — hij was immers „Kindt van Staet” — en terwijl zijn gouverneur Van Gendt afwezig was, naar Breda, dwaalde bij het jagen toevallig naar Bergen op Zoom, waar Johan van Maurits van Nassau zich toevallig bevond, en zeilde met dezen naar Middelburg op een jacht van de Staten van Zeeland. Door deze Staten werd hij met allen eerbied en door het volk met uitbundig gejuich begroet, nam in hun midden zitting als eerste edele van Zeeland, reisde toen naar Vlissingen en Veere, waar hij zeer feestelijk werd ontvangen, en keerde daarna naar Breda terug ⁹⁾. Het plan was uitstekend gelukt, maar niet tot genoegen van de Staten van Holland en van de „Educatoren”. Jammer was het, dat er een geheel verkeerde persoon tot vertegenwoordiger van den eersten

1) Zie blz. XII.

2) Zie No. 6526 en 6555.

3) Zie No. 6561.

4) Vgl. *Gedichten*, VII, blz. 102.

5) T. a. p., blz. 111—135. Het gedicht kwam uit *In 's Graven-hage, By Johannes Tongerlo, Boeck-verkooper woonende in de Veen-straet*, CIOICLXVII. Het werd nog in hetzelfde jaar herdrukt en is ook in de *Korenbloemen* (1672) opgenomen.

6) Zie No. 6618 en 6619.

7) Vgl. *Gedichten*, VII, blz. 108.

8) Zie No. 6652, 6655 en 6656.

9) Zie No. 6676 en 6680.

edele werd verkozen, nl. Willem van Nassau, heer van Odijk, een man, die wegens zijn onzedelijk leven en zijne schraapzucht weer veel bedierf van hetgeen 's Prinsen partijgenooten in Zeeland voor hem tot stand hadden gebracht.

Den 28^{sten} Augustus 1668 trouwde Huygens' oudste zoon met Susanna Ryckaert; het jonge paar kwam bij vader Huygens inwonen in het groote huis aan het Plein, en Catharina Zuerius, die 31 jaren lang zijne huishouding bestuurd had, vertrok kort daarna ¹⁾. Huygens zal dat zeker niet erg betreurd hebben; toen zij in 1680 op 83-jarigen leeftijd gestorven was, verklaarde hij, dat zij in al die jaren niet anders gedaan had, „als datse leurd' en seurd' en controleurd' ²⁾”. Maar de nieuwe huisgenoot was ook geen groote aanwinst in het huisgezin van den grijzen dichter. Susanna Ryckaert was eene vrouw van zeer geringe beschaving, eene babbelaarster en kwaadspreekster, die heelemaal niet paste in den kring, waarin zij kwam. Trouwens haar echtgenoot, de jonge Constantijn, was bij al de kennis en talenten, die hij bezat, ook een kleinzielig man en hij is er door zijn huwelijk niet beter op geworden; dat blijkt voldoende uit de *Journalen*, die hij heeft nagelaten.

Ook in de jaren 1668 tot 1672 heeft Huygens een groot aantal Nederlandsche versjes geschreven, die in de *Korenbloemen* werden opgenomen. Gedichten van langeren adem uit dezen tijd zijn *Uytwandeling . . .* ³⁾, waarin hij een reisje beschrijft in de omstreken van Leiden en Haarlem, naar Amsterdam en het Gooi, en *Oogentroost aende vrouw van St. Anneland* ⁴⁾, nl. Huygens' zuster Geertruid, de weduwe van Philips Doublet, die langzamerhand blind werd. Eén Latijnsch gedicht werd in 1670 aan zijne oude vriendin Anna Maria Schurman gericht ⁵⁾, die zich bij de Labadisten had aangesloten en naar Amsterdam was vertrokken, waar zij bij Labadie, den stichter dezer zeer eigenaardige godsdienstige secte, aan huis woonde. Huygens smeekte de beroemde vrouw het ingeslagen pad te verlaten. Hij vertaalde zijn gedicht ook in het Nederlandsch ⁶⁾ en die vertaling is, zeker buiten weten van den schrijver, uitgegeven ⁷⁾. Huygens is ook later belang blijven stellen in de lotgevallen van Anna Maria; toen zij met Labadie en vele van zijne aanhangers — het waren bijna allen vrouwen — naar Altona was vertrokken, informeerde hij telkens naar haar bij Utricia Swann ⁸⁾, die toen met haar man te Hamburg woonde.

Den 1^{sten} November 1670 vertrok de Prins naar Engeland, om zijn oom Karel II een bezoek te brengen, en Huygens was in zijn gevolg. En toen de Prins den 23^{sten} Februari 1671 Engeland weer verliet, bleef Huygens achter, om weer aan te dringen op het betalen der schulden van de Stuart's aan de Oranjes. De onderhandelingen, daarover door hem in 1664 te Londen gevoerd,

1) Vgl. *Dagboek*, blz. 73.

2) Vgl. *Gedichten*, VIII, blz. 248.

3) T. a. p., VII, blz. 289.

4) T. a. p., VIII, blz. 66.

5) T. a. p., VII, blz. 298.

6) T. a. p., blz. 304.

7) Met den titel: *Sedige en Sielroerende Aenspraecke aen Juff.^r Anna Maria van Schurman, Om haer af te trecken van Jan de Labadie, Van den Autheur selfs uyt sijn Latijnse in Nederduytse Rym overgeset. t'Amsteldam, By de Weduwe van Abraham vanden Burgh, Boeckverkoopster . . .* 1670. Het is niet in de *Korenbloemen* (1672) opgenomen.

Er is nog eene vertaling van het Latijnsche gedicht door een ander (vgl. *Gedichten*, t. a. p.).

8) Zie No. 6673 en 6887.

waren na den vrede van Breda (31 Juli 1667) schriftelijk hervat ¹⁾, maar weder zonder resultaat. Nu hield Huygens zich wederom maanden lang met de zaak bezig en het is hem gelukt te bewerken, dat in 1672, even vóór het begin van den oorlog, althans een gedeelte der schuld, nl. de bruidschat zijner moeder, aan den Prins is uitbetaald ²⁾. Van de geleende sommen en de rente, die zeer hoog was opgelopen, was echter geen sprake. Huygens woonde te Londen in Charing Cross en was er trotsch op, dat hij nog zulke groote wandelingen kon doen door de drukke stad ³⁾. De Koning schijnt weer even vriendelijk voor hem te zijn geweest als altijd en ook van Prins Rupert van Boheme ondervond hij beleefdheden ⁴⁾. Te Londen kwam Huygens in aanraking met Arlington en zijne vrouw, met het jongere geslacht der Killigrew's, niet altijd tot zijn genoegen ⁵⁾, met verschillende natuurkundigen, die vrienden waren van zijn zoon Christiaan, en met Gilbert Sheldon, aartsbisschop van Canterbury, dien hij dikwijls ontmoette ⁶⁾. Den 6^{den} October ging hij scheep op een jacht van den Koning en kwam den 11^{den} in den Haag terug, na bijna een jaar lang afwezig te zijn geweest.

Het vreeselijke jaar 1672 bracht voor Huygens en de zijnen veel goeds. Den 25^{sten} Februari deed de Prins den eed als kapitein-generaal en de grijze dichter juichte er over in een Latijnsch vers ⁷⁾, dat er een einde was gekomen aan de vernedering der Oranjes en dat de jonge vorst, nog kort geleden een knaap, weer de hooge plaats innam van zijne voorvaderen. De zoons, die al de jaren van het stadhouderlooze tijdperk zorgvuldig uit elk ambt waren geweerd, kregen nu eindelijk ook eene betrekking; Constantijn werd terstond benoemd tot secretaris van den Prins en Lodewijk al spoedig tot drossaard van Gorcum. Daar een goed deel der Zeven Provinciën door de vijanden was bezet, kon vader Huygens sommige zijner plichten als voorzitter van 's Prinsen Raad, o. a. het houden van verpachtingen in allerlei plaatsen, niet uitoefenen, maar hij vond ander werk en hield, evenals in den tijd van Frederik Hendrik, de legerlijsten bij ⁸⁾. En te midden van al het oorlogsrumoer werd de tweede uitgave zijner *Korenbloemen* ⁹⁾ gedrukt. De bundel bevat, behalve den inhoud der eerste uitgave, *De Zee-stræet*, zeven nieuwe boeken met *Sneldicht* en nog eenige andere verzen; hij is versierd met het meest bekende portret van Huygens, eene gravure van A. Blotelingh naar het schilderij van Netscher. Het laatst geschreven versje, dat werd opgenomen, is van 28 April. Tegen het einde van October kon de dichter presentexemplaren van zijn werk aan zijne vrienden aanbieden ¹⁰⁾. En dat alles in oorlogstijd, terwijl het Fransche leger in de buurt is en Huygens telkens tot den hem bekenden Turenne en

1) Zie No. 6631, 6649 en 6712.

2) Zie No. 6822, 6838—6840.

3) Vgl. zijn vers *Engelsche wandeling* in *Gedichten*, VIII, blz. 52.

4) Zie No. 6801.

5) Zie No. 6775 en 6794.

6) Zie 6825 en *Gedichten*, VIII, blz. 43, 63.

7) T. a. p., blz. 76.

8) Zie No. 6851. Sommige dier lijsten zijn nog aanwezig in het Koninklijk Huisarchief.

9) De titel is: *Koren-bloemen. Nederlandsche Gedichten van Constantin Huygens Ridder, Heere van Zuylichem, Zeelhem, ende in Monickeland; Eerste Raed en Rekenmeester van Sijne Hoogheit den Heere Prince van Oranje. Tweede Druck, Vermeerdert tot XXVII Boeken.* (Vignet.) t' Amstelredam, By Johannes van Ravesteyn, Boeckverkooper, en Ordinaris Drucker deser Stede, 1672. 4^o. 2 dln.

10) Vgl. *Gedichten*, VIII, blz. 84.

andere bevelhebbers het verzoek richt, zijn huis te Zulichem te sparen ¹⁾. Het maakt op ons een vreemden indruk, dat tijdens den oorlog Huygens niet alleen kon blijven correspondeeren met vrienden te Parijs, maar dat zelfs het brievenverkeer tusschen den Haag en Oranje niet was stopgezet.

In dezen tijd voerde Huygens eene drukke briefwisseling met Justus de Huybert, den secretaris der Staten van Zeeland. En hij kwam weer in nauwere aanraking met Nicolaas Heinsius, den beroemden zoon van zijn ouden vriend Daniel Heinsius. Heinsius Jr. woonde, na jaren lang voor zijne studie en ook als diplomaat buiten 's lands te zijn geweest, stil te Vianen, waar hij zich geheel aan wetenschappelijk werk wijdde. Huygens heeft in deze jaren vele Latijnsche verzen aan hem gericht ²⁾. Maar de drukste briefwisseling voerde hij met Sébastien Chieze. Deze Franschman, die een korten tijd lid van het Parlement van Oranje was geweest en in 1661 Huygens naar Parijs vergezeld had, werd in 1670 door den Prins naar Madrid gezonden, om aan te dringen op het afdoen der schuld, die de Koning van Spanje volgens een tractaat van 1647 op zich had genomen aan den Prins van Oranje te betalen. Die schuld, waarvan nooit iets was afgelost, was nu door de rente tot vele millioenen opgelopen. Tot 1679 heeft Chieze te Madrid vertoefd en is er in het najaar gestorven. Van al zijne vergeefsche pogingen gaf hij trouw verslag aan Huygens in een groot aantal brieven, die tot ons zijn gekomen. Hij was een aardige, geestige man, van wien ook de zoons van Huygens veel hielden en wien zij dikwijls plaagden, wat hun vader ook kon doen.

Den 8^{ten} September 1675 stond Huygens aan het sterfbed der Prinses Douairière ³⁾. Het geluk, waarnaar zij zoo vele jaren had verlangd, nl. haar kleinzoon hersteld te zien in de hooge ambten van zijn vader en zijn grootvader, was haar nog ten deel gevallen. Zij had hem, toen hij nog een kind was, met alle kracht beschermd tegen de lagen, hem door zijne eigene moeder gelegd, en alles gedaan, om hem niet door deze van al zijne bezittingen te laten berooven. In hare pogingen was zij door niemand zoo trouw en zoo krachtig geholpen als door Huygens, die ook, toen de Prins wat ouder was geworden, veel voor hem had gedaan, zich lange jaren van ballingschap had getroost en er met ontzaglijk veel moeite eindelijk in geslaagd was, voor hem iets van zijn moederlijk erfdeel te veroveren. En Amalia benoemde niet Huygens tot uitvoerder van haar laatsten wil, maar zijn ambtgenoot Beaumont, die in den moeilijksten tijd voor de Douairière, toen de twist tusschen haar en hare schoondochter het hoogst oplaaide, eene dubbelzinnige rol had gespeeld en onbetrouwbaar was gebleken. Het is niet te verwonderen, dat Huygens verontwaardigd was over die miskennis ⁴⁾; gelukkig was het de laatste beleediging, na zoovele andere, die de vorstin hem kon toebrengen. Het was niet het eenige, dat Huygens hinderde. Zijn zoon Lodewijk, de drost van Gorcum, had zich schuldig gemaakt aan machtsoverschrijding en afpersing en een goed deel der bevolking van de stad tegen zich in het harnas gejaagd.

1) Zie No. 6857 en 6863.

2) Vgl. *Gedichten*, VIII, blz. 80, 83, 143.

3) Vgl. *Dagboek*, blz. 79.

4) Constantijn Jr. teekende op 19 Sept. 1675 in zijn dagboek aan (vgl. *Journalen van Constantijn Huygens, den zoon* (No. 32 der *Nieuwe Serie* van de *Werken v. h. Hist. Gen.*, blz. 65): „Je receus une lettre de mon Pere ou il se plaignoit de ce que madame ne l'avoit pas mis executeur de son testament au lieu de Beaumont”.

Huygens riep de hulp van den Prins in, om de beide partijen te verzoenen en daardoor een vonnis te voorkomen ¹⁾, maar deze weigerde tusschen beide te komen en verlangde, dat het recht zijn loop zou hebben ²⁾. En bij vonnis, den 3^{den} Juli 1676 door het Hof van Holland gewezen, werd Lodewijk, die in zijn ambt geschorst was, wel daarin hersteld, maar veroordeeld tot het teruggeven van vele der door hem opgelegde boetes en het betalen van f 6000 en de kosten van het proces. Het was waarschijnlijk niet met groote opgewektheid, dat Huygens twee maanden later zijn tachtigsten verjaardag vierde, dat blijkt wel uit het uitvoerige gedicht, dat hij bij die gelegenheid schreef ³⁾. Toch had hij in December weer opgewektheid genoeg, om vele Latijnsche gedichten te wisselen met Roeland van Kinschot, lid van den Hoogen Raad, over een voorval, dat indertijd in diens familie had plaats gehad ⁴⁾, een strijd, waarin zich ook Willem Goes, lid van het Hof van Holland, mengde, en die door Huygens besloten werd met een beroep op Kinschot voor zijn zoon Lodewijk. In dezen tijd stond hij in druk verkeer met Frederik Spanheim Jr., professor in de theologie te Leiden, en met William Temple, die sedert 1667 dikwijls in den Haag kwam met eene diplomatieke opdracht van Karel II en in 1675 één der gevolmachtigden werd door den Koning gezonden voor de vredesonderhandelingen te Nijmegen. Huygens en Temple werden goede vrienden.

Toen het lijk van De Ruyter naar Amsterdam was overgebracht, kreeg Huygens de opdracht van den Prins, om de familie te condoleeren en hem te vertegenwoordigen bij de begrafenis, die den 18^{den} Maart 1677 plaats had, en de tachtigjarige dichter was er niet weinig trotsch op, dat hij bij die gelegenheid vier uren achtereen, in een zwaren rouwmantel gehuld, over het slechte plaveisel van Amsterdam had geloopt, zonder erg moe te worden, terwijl anderen, veel jonger dan hij, het hadden afgelegd ⁵⁾.

Huygens had bij verschillende gelegenheden den jongen Stadhouders bezongen ⁶⁾ en heeft ook aan zijn huwelijk met Mary Stuart, dat den 14^{den} November 1677 plaats had, een uitgebreid Latijnsch gedicht gewijd ⁷⁾. Dit *Epithalamium Guilielmi Henrici Arausii et Mariae Eboracensis Regionum Principum* is afzonderlijk uitgekomen en ook in het Fransch ⁸⁾ en Engelsch ⁹⁾ vertaald. Hij was trouwens in dezen tijd weer aan de Latijnsche verzen ¹⁰⁾ en zette zelfs een zeer uitvoerig gedicht op touw, dat in twee boeken verdeeld werd en eene autobiographie is, geschreven voor zijne kinderen. Het gedicht *De vita propria sermonum inter liberos libri duo* ¹¹⁾ telt 2162 versregels; in het eerste boek, dat meer dan 400 regels minder telt dan het tweede, behandelt de dichter zijn leven tot 1621. In October 1678 werd het vers, waarover hij met Nicolaas Heinsius correspondeerde ¹²⁾, voltooid.

In Juni van het volgende jaar bezocht hij, bij zijne verpachtingsreis in Zeeland, Antwerpen ¹³⁾, waar hij vroeger bijna jaarlijks heentoo, maar nu in

1) Zie No. 6998—7000, 7013 en 7015.

2) Vgl. *Gedichten*, VIII, blz. 136.

3) T. a. p., blz. 139.

4) T. a. p., blz. 151—156.

5) Zie No. 7047 en 7050.

6) Vgl. *Gedichten*, VIII, blz. 102, 119, 124, 126.

7) T. a. p., blz. 168—171.

8) Zie No. 7082.

9) Zie No. 7077.

10) Vgl. *Gedichten*, VIII, blz. 164—168.

11) T. a. p., blz. 179—236. Het gedicht is voor het eerst uitgegeven door P. Hofman Peerkamp (1817); A. Loosjes heeft er eene Hollandsche vertaling aan toegevoegd.

12) Zie No. 7087, 7096, 7109, 7133 en 7135.

13) Zie *Dagboek*, blz. 83.

eenige jaren niet geweest was. Zijne oude vriendin Francisca Duarte, de be-
gaafde zangeres, die in vroeger jaren zoo dikwijls de bijeenkomsten van den
Muiderkring had opgeluisterd, trof hij er niet meer aan; zij was een half jaar
geleden gestorven. Hoe velen van zijn kring zag hij in deze jaren trouwens
niet heengaan! In 1680 stierf zijne nog alleen overgebleven zuster Geertruid,
de weduwe van Doublet; al zijne zwagers en schoonzusters waren haar voor-
gegaan. Zijn ambtgenoot Aernout Beaumont, dien hij zoo lang had gekend,
stierf in 1678, zijne vrienden Frederik van Dorp en Johan Maurits van Nassau
in 1679, Nicolaas Heinsius in 1681 en Joan van Reede het volgende jaar. Het
werd eenzaam om hem heen en het is te betwijfelen, of tal van kleinkinderen
het gemis van zoovele ouderen hebben kunnen vergoeden. En het werd nog
eenzamer, toen zijn oudste zoon en schoondochter, die sedert hun huwelijk in
1668 bij hem hadden gewoond in het groote huis aan het Plein, nu zij eene
erfenis hadden gekregen, in Juni 1680 dat huis verlieten en eene eigen huis-
houding gingen opzetten. De 84-jarige dichter kon dat besluit begrijpen, maar
het deed hem leed ¹⁾. Het was nu uit met de gezellige avonden, wanneer er
gepraat, muziek gemaakt, prentkunst bekeken en gelezen werd ²⁾. De oude man
bleef alleen. Maar hij richtte zijn leven anders in, was tevreden en beschreef
zijne leefwijze in het *Cluys-werck* ³⁾. 's Morgens is hij voor ieder te spreken,
die iets van den Prins verlangt, en brengt daarna twee uren door in den Raad,
die ook na den middag nog een paar uren vergadert. Dan komt hij t'huis en vindt
daar „spraeck noch spreker”. Dikwijls laat hij zich voorlezen door iemand,
die ook vreemde talen kent. Zijne materiele behoeften, die altijd gering waren,
zijn op zijn leeftijd nog eenvoudiger geworden. 's Avonds houdt hij zich bezig
met lectuur — zijne bibliotheek is de grootste kamer van zijn huis — met het
maken van muziek op één der vele instrumenten, die hij bespeelt, en met het
bekijken van al het prentwerk, dat hij verzameld heeft. Hij maakt wandelingen
of rijtoertjes in de omgeving van den Haag. En, evenals in zijne jonge jaren,
werkt hij nog veel aan de draaibank.

Spoedig kreeg hij weer gezelschap aan zijn Archimedes, maar dat was
om eene onaangename reden. Christiaan Huygens, die sedert 1668 te Parijs
woonde, was meermalen wegens ernstige ziekte naar den Haag teruggekeerd
en ook in 1681 door zijne zuster Susanna en haar man Philips Doublet naar
het vaderland teruggebracht. Toen hij hersteld was, wilde hij gaarne zijne
positie daar weer innemen, maar door den dood van zijn beschermer Colbert
en den toenemenden geloofshaat in Frankrijk werd hij niet teruggeroepen en
bleef dus in den Haag ⁴⁾. Andere dingen, die vader Huygens wel moesten
ergeren, waren voortdurende processen over bedijking te Zuilichem ⁵⁾ en nieuwe
onaangenaamheden, die zijn zoon Lodewijk te Gorinchem ondervond, en die
wel eindigden in zijn voordeel, maar hem toch ten slotte brachten tot het
opgeven van zijn ambt. Hij is daarna lid geworden van de Admiraliteit van
de Maas en in Rotterdam gaan wonen.

1) Vgl. het vers Πατρίς ἐρήμου (*Gedichten*, VIII, blz. 245) en het begin van het *Cluys-werck*
(t. a. p., blz. 308 en 310).

2) T. a. p., blz. 309.

3) T. a. p., blz. 308—322. Het is in de *Gedichten* verkeerd geplaatst, want het gedicht is
niet in 1683, maar in 1681 geschreven.

4) Zie No. 7210, 7215, 7225, 7226, 7228 en 7233.

5) Zie No. 7145 en 7209.

Huygens heeft de laatste jaren van zijn leven geijverd voor het afbreken van het vaste schavot in den Haag ¹⁾, waar hij blijkbaar vroeger ook zijn best voor had gedaan, omdat dit eene schoone buurt ontsierde. Hij had het orgelgebruik hersteld, den Scheveningschen weg tot stand gebracht en had gaarne ook het schavot verbannen, maar de Hooge Raad en het Hof van Holland werkten tegen en de grijze dichter maakte zich nog erg boos op deze juridische Heeren ²⁾.

In deze jaren was Huygens in briefwisseling met Petrus Francius, een zeer bekend Latijnsch dichter, sedert 1674 professor te Amsterdam, en ging veel om met Romanus van Wesel. Hij was de eenige overgebleven zoon van Anna Roemers Visscher, had zich als advokaat in den Haag gevestigd en schreef Nederlandsche en Latijnsche gedichten, waar hij echter geen naam mee heeft gemaakt. Huygens heeft verscheiden verzen aan zijn veel jongeren vriend gericht en in een uitgebreid gedicht het protestantisme tegen het katholicisme verdedigd ³⁾.

Den 13^{den} Maart 1684 was Huygens getuige bij den doop van zijn eerste achterkleinkind ⁴⁾. Het vorige jaar was zijne kleindochter Constantia Theodora Doublet gehuwd met Mattheus Hoenft van Oyen en nu werd hun eerste dochtertje geboren, dat den naam van hare grootmoeder ontving. Verder leefde hij zijn gewone leven. Nog in 1684 deed hij zijne reizen voor de verpachtingen ⁵⁾, misschien de beide volgende jaren ook, maar zijn *Dayboek* eindigt in Januari 1685. Nog altijd schreef hij verzen, in dezen tijd eenige aan Prinses Maria, de echtgenoot van den Stadhouder ⁶⁾, voor wie hij groote bewondering had. Ook zijn laatste versje, in Maart 1687 geschreven, is aan haar gewijd ⁷⁾; er blijkt uit, dat de plannen van Willem III met betrekking tot de Engelsche kroon hem niet onbekend waren. In het najaar van 1686 voltooide hij den catalogus van al de boeken, door de Prinsen van Oranje van Willem I af verzameld; hij bracht ze uit allerlei plaatsen bijeen, rangschikte en beschreef ze; de catalogus beslaat 558 bladzijden ⁸⁾. Den 4^{den} September 1686 vierde hij zijn negentigsten verjaardag. Maar reeds sedert eenigen tijd oordeelde hij: „Komt, Heere, 't is genoeg” ⁹⁾, waarschijnlijk niet zoozeer, omdat hij veel aan jicht leed, dan wel omdat het leven hem verveelde. Huygens stierf den 28^{sten} Maart 1687 ¹⁰⁾ en werd den 4^{den} April „met een Staatsie van 14 à 15 Rouwkoetsen, verligt door veele Flambouwen”, in de Groote Kerk te 's Gravenhage begraven ¹¹⁾. Zijn dood werd bezongen door F. Plante, P. Francius, J. van Broekhuisen, J. Vollenhove, Lambert van den Bosch en anderen; al die verzen werden in een bundel vereenigd ¹²⁾.

1) Zie No. 6944 en 6952, en *Gedichten*, VIII, blz. 63 en 259. 2) T. a. p., blz. 259.

3) Vgl. *Gedichten*, VIII, blz. 280.

4) Vgl. *Dayboek*, blz. 86, en *Gedichten*, VIII, blz. 340.

5) Vgl. *Dayboek*, blz. 86 en 87.

6) Vgl. *Gedichten*, VIII, blz. 349—352, 354—357, en No. 7252.

7) T. a. p., blz. 358.

8) Het Hs. bevindt zich in de Kon. Bibliotheek.

9) Vgl. vs. 12 van het vers *Aen mijn' kinder op mijn 80^e verjaeren* (vgl. *Gedichten*, VIII, blz. 344).

10) Vgl. *Oeuvres complètes de Christiaan Huygens*, IX, blz. 130.

11) Vgl. Timareten, *Verzameling van Gedenkstukken in Nederland*, II, blz. 136.

12) Met den titel: *Lykdichten, op het Afsterren van den WelEdelen Heere, Constantyn Huygens, Ridder, Heer van Zuilichem, Zerthem en Monikelant, President in den Raadt van Zyne Hoogheit den Heere Prince van Orange, 's Gravenhage, 1687, 4^o.*

De zoons hebben aan Huygens' wensch, op bescheiden wijze te kennen gegeven in zijn gedicht *De vita propria* ¹⁾ en in zijn testament ²⁾, om een en ander uit zijne Latijnsche briefwisseling en van zijne nog onuitgegeven gedichten het licht te doen zien, niet voldaan. Wel hebben zij de groote schriftelijke nalatenschap van hun vader meer of minder zorgvuldig bewaard. Misschien is het aan latere nakomelingen te wijten, dat er vele brieven aan Huygens en al zijne composities, die 800 in aantal waren, verloren zijn gegaan, zoodat alleen de inhoud van de *Pathodia sacra* bekend is gebleven ³⁾. Eerst in onzen tijd is de wensch van Huygens tot vervulling gekomen door de uitgave van al zijne gedichten en van zijne geheele briefwisseling.

Blijkbaar hebben de zoons de bibliotheek, instrumenten, „Print-konst“, enz. van hun vader volgens diens wensch verdeeld, maar lang niet alles gehouden, want den 15^{den} Maart 1688 werd een groot aantal werken verkocht ⁴⁾ en daaronder 290 boeken met muziek, die alle aan Christiaan waren toegewezen. Van de oorspronkelijke bibliotheek schijnt Constantijn Jr. het meest te hebben gehouden; bij de verkooping van zijne boekerij op 26 September 1701 kwamen vele boeken onder den hamer, die zonder twijfel aan zijn vader hadden toebehoord ⁵⁾. Huygens had er bijzonder op gestaan, dat de handschriften van Lipsius, die hij in zijn bezit had, onverdeeld in de familie zouden blijven: de kleinkinderen hebben zich niet om dien wensch bekommerd en in 1722 alles op eene auctie in den Haag verkocht; gelukkig is toen bijna die geheele collectie in het bezit gekomen van de Leidsche bibliotheek ⁶⁾. Hij had verder bepaald, dat zijn geliefd Hofwyck gemeenschappelijk bezit zou blijven en „noyt anders als by gemeene toestemminge en sal mogen werden gealeneert, ende sulx noch niet anders als ytt gebreck van levens middelen, daer voor ick hope dat God haer alle genadighlyck sal beschermen“. Na zijn dood betrof Constantijn Jr. het huis op het Plein, terwijl Christiaan op Hofwyck ging wonen, waar hij in 1695 gestorven is. Door Lodewijk Huygens en zijne vrouw werd het buitentje schandelijk verwaarloosd. En heel lang is Hofwyck ook niet in de familie gebleven, want in 1750 werd het door Huygens' schatrijke achterkleindochter Susanna Louise verkocht. In 1914 is het aangekocht door de vereeniging „Hofwyck“, die wil trachten huis en tuin te restaureeren en er een Huygens-museum te vestigen.

Wanneer men let op alles, wat in onzen tijd gedaan is, om Huygens te

1) II, vs. 1192—1195 (vgl. *Gedichten*, VIII, blz. 234).

2) Het testament is afgedrukt door A. D. Schinkel, *Nadere bijzonderheden betrekkelijk Constantijn Huygens en zijne familie* . . . 1851, blz. 36—44.

3) Zij is in 1882 op nieuw uitgegeven door Jonckbloet en Land.

4) Zie den titel van dien auctie-catalogus bij Dr. S. G. de Vries in *Mededeelingen van de Maatschappij der Nederlandsche Letterkunde te Leiden, over het jaar 1899—1900*, blz. 41, waar ook de titels dier muziek-boeken zijn afgegeven. De geheele catalogus is in 1905 herdrukt bij W. P. van Stockum Jr. te 's-Gravenhage. Dr. P. Leendertz Jr. gaf over dien catalogus eene studie in het *Tijdschrift voor Nederl. taal- en letterkunde*, XXIV, 1905, blz. 197—208. — Vgl. over het maken van dien catalogus *Oeuvres complètes de Christiaan Huygens*. IX, No. 2492, 2494, 2500 en 2503.

5) Zie over dien catalogus *De Navorscher*, XXVII, blz. 330.

6) Vgl. Dr. S. G. de Vries in de *Handelingen van het Tweede Nederlandsche Philologencongres*, blz. 62.

leeren kennen, op de uitgaven van de meeste zijner grootere gedichten met verklarende noten, op die van zijne *Memoires*, *Dagboek* en *Autobiographie*, op het groote aantal studies over hem geschreven, op de Huygens-tentoonstelling in 1896 gehouden, op het borstbeeld van hem, op 4 September 1897 aan den Scheveningschen weg onthuld, dan moet men wel tot het besluit komen, dat in onzen tijd zijne nagedachtenis heel wat meer in eere is, dan het geval was bij zijne naaste familiebetrekkingen.

Huygens is meermalen geschilderd en geteekend; in een inventaris van 1785 worden twaalf portretten en een borstbeeld van hem genoemd ²⁾. Enkele er van bevinden zich in openbare verzamelingen en men is tegenwoordig druk bezig met de studie er van ³⁾.

Eene nabetrachting over de beteekenis van Huygens als dichter, als musicus, als kunstenaar en Maecenas, als dienaar van het Huis van Oranje, eene ontleding van zijn karakter, van zijne wereldbeschouwing, enz. zou hier misplaatst zijn. Hier moge alleen het slot volgen van eene fraaie studie, die de bekende Fransche kunstkenner Emile Michel aan Huygens heeft gewijd ⁴⁾: „On chercherait en vain quels côtés ont manqué à cet homme de bien et l'on reste étonné de ce qu'il a su faire tenir de mérites divers dans cette vie si bien conduite et si bien remplie. Il n'est pas, en tout cas, de meilleur exemple de ce que peuvent le bon emploi du temps et l'effort persévérant de la volonté pour accroître encore les dons les plus riches. Si pour chaque peuple il est des types privilégiés dans lesquels semblent s'incarner en quelque sorte ses meilleures qualités, par son âme loyale et haute, par son solide bon sens, par son esprit net, posé, aussi pénétrant que pratique, surtout par ce désir continu de perfection qui justifiait si bien sa devise: *Constanter*, empruntée à son nom, Huygens mérite d'être cité à la fois comme un des plus dignes représentans de la race hollandaise et comme un des hommes qui ont le plus honoré l'humanité”.

1) Zie T. Morren in *Haagsch Jaarboekje voor 1897*, blz. 182—186.

2) Zie E. W. Moes in *Oud-Holland*, XIV, 1896, blz. 177, 178.

3) De heer F. Schmidt-Degener gaf er eene belangrijke studie over met vele reproducties in *Onze Kunst* (1915) en zal waarschijnlijk zijn onderzoek voortzetten.

4) In de *Revue des deux Mondes* van 1 Juni 1893, blz. 568—609.

VERKLARING DER AFKORTINGEN EN TEEKENS.

- A. B. = Bibliotheek der Amsterdamsche Universiteit.
B. M. = Britsch Museum.
H. A. = Huisarchief van H. M. de Koningin.
K. A. = Bibliotheek der Kon. Akademie, te Amsterdam.
K. B. = Koninklijke Bibliotheek, te 's Gravenhage.
L. B. = Bibliotheek der Leidsche Universiteit.
R. A. = Rijksarchief, te 's-Gravenhage.
-

- Eng. = Engelsch.
Fr. = Fransch.
Gr. = Grieksch.
It. = Italiaansch.
Lat. = Latijn.
Ned. = Nederlandsch.
Sp. = Spaansch.
* Brief zelf van Huygens, in tegenstelling van minuut of kopie.
-